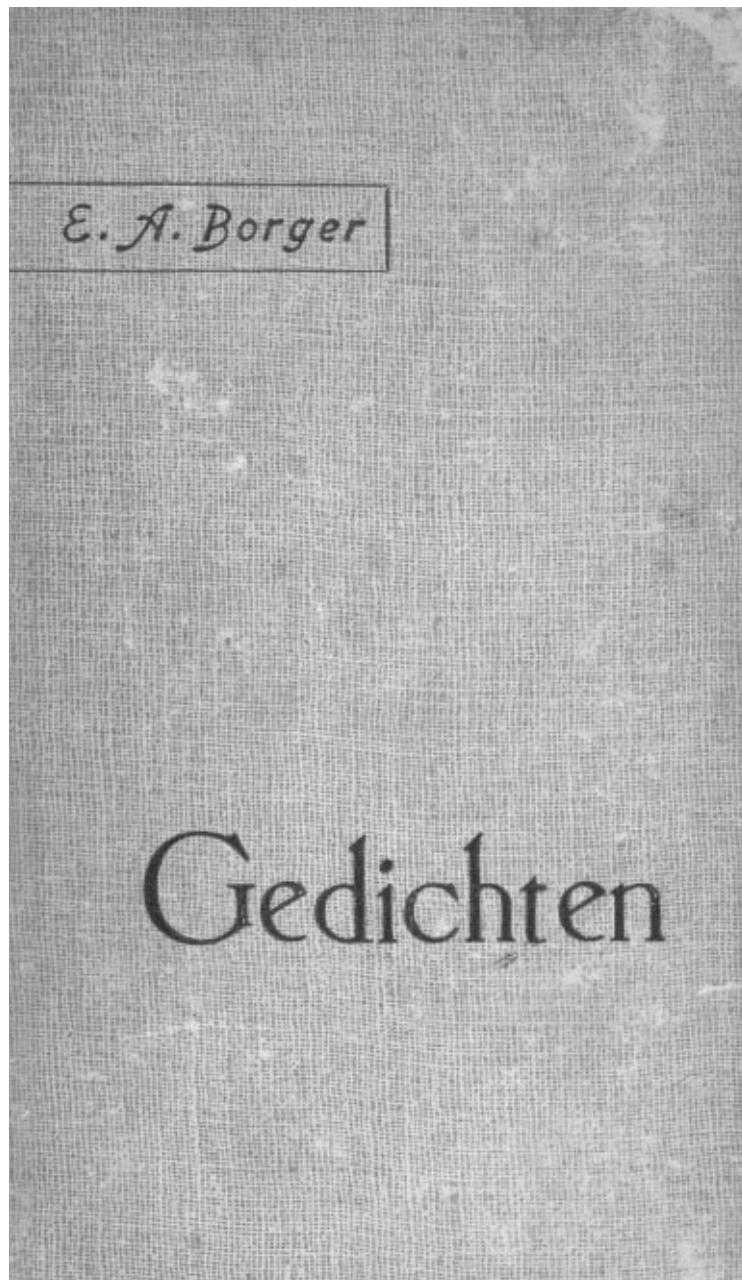

© JEAN KOENE 1993

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Dichter bij de dood

Elias Anne Borger (1784-1820)

DICHTER BIJ DE DOOD

In augustus 1950 kocht ik een klein boekje met gedichten. Het was geschreven door een zekere E.A. Borger en droeg als titel: *Gedichten*. Het maakte een wat smoezelige indruk, wat op een zekere ouderdom wees. De naam van de dichter Borger zocht ik tevergeefs in mijn literatuurboeken. In de kleine Knuvelder stond die niet en evenmin in de zeer gedetailleerde *Historische Schets van de Nederlandse Letterkunde* van C.G.N. de Vooy. Ik begreep daaruit dat dit oude dichtbundeltje geen deel uit kon maken van de grote literatuur. Maar het was in ieder geval Nederlandse poëzie en nog wel uit het begin van de negentiende eeuw. Interessant genoeg, vond ik. De jaartallen stonden erbij: het eerste gedicht was uit 1809 en het laatste uit 1820. Voor het werkje had ik maar een kwartje betaald, zodat je niet kon spreken van een financieel fiasco, en tussen de litteraire werken op mijn boekenplank mistond het niet. Ik hoefde het in ieder geval niet te vernietigen en weg te gooien.

Kort daarvoor had ik een ander boek wel verscheurd en met het huisvuil laten afvoeren. Toen ging het om een boek uit de twintigste eeuw: Arthur van Schendels *De mensch van Nazareth*. Ik kocht destijds alleen maar boeken uit de ‘Nimmer dralend-reeks’ en van die blauwe, toen nog gebonden, ‘Salamanders’. Die waren voor mij betaalbaar, want ze kostten slechts f 2,50 en met mijn zakgeld van één gulden per week kon ik me iedere maand zo’n boek permitteren.

De dag nadat ik *De mensch van Nazareth* had aangeschaft, vroeg ik aan mijn leraar Nederlands of hij het boek kende en wat hij ervan vond. Het antwoord van de man was verpletterend: ‘Dat vind ik het verschrikkelijkste boek dat ik ooit van hem gelezen heb. Meer kan ik er niet over zeggen’. Dat hoefde voor mij ook niet. Bij thuiskomst scheurde ik het boek in flarden, want ik zou me diep geschaamd hebben, als iemand dat verschrikkelijke boek bij mij had aangetroffen. Ik heb *De mensch van Nazareth* nadien opnieuw aangeschaft en het proberen te lezen. Ik vond het saai.

Borger deelde niet het lot van Van Schendel, maar echt lezen deed ik zijn *Gedichten* niet. Er stonden trouwens enkele rare verzen in dat boekje. Het begon al met:

OON MYN GRAETE MAKKER

BEERND FREERK TYDEMAN

DA HY SY DISSERETATIE FORDIFFENDJERJE ZOE

Wol tjiënkeer hab ik it prabjerre
 of ik nin rymke meitje koe,
enzovoort.

Borger bleef onaangeroerd op de plank staan, totdat ik enkele jaren later, nu voor mijn studie Nederlands, de Camera Obscura opnieuw las.

BEWONDERAARS

In het verhaal van Hildebrand over De Familie Stastok komt een hoofdstuk voor dat als opschrift meekreeg: 'Er komen mensen op een kopje thee, om verder het avondje te passeren'. Op dat avondje ontvangen oom en tante Stastok enkele gasten, die nadien lange tijd als goede bekenden bleven gelden in de kring van geschoolde en belezen Nederlanders.

De gasten verenigen zich rond de huiselijke haard van de familie Stastok. Een van hen is de heer van Naslaan, die in de ogen van de andere aanwezigen 'onbegrijpelijk veel gelezen heeft'. 'Hij behoort tot die mensen – zegt Hildebrand over hem – die jaar en dag in Wagenaar en in de Vervolgen op Wagenaar, alsmede in de boeken van Le Franq van Berkhey, en in Tuinmans "Nederduytsche Spreekwoorden" studeren'. De heer van Naslaan wordt vergezeld door zijn vrouw, evenals de heer Dorbeen, de droogkomek. Andere gasten op die avond zijn: het verlegen meisje Koosje en het zwijgzame 'Mietje met de kalfsogen'. Aanwezig is natuurlijk ook Pieter Stastok. Met dit interessante gezelschap mag logé Hildebrand kennismaken, zodat hij aan zijn tijdgenoten, en aan het nageslacht, over dit gebeuren verslag kan uitbrengen.

Hildebrand laat de leden van het gezelschap eerst de gebruikelijke nietszeggende gedachten met elkaar uitwisselen, maar dan wordt het langzamerhand tijd voor het culturele hoogtepunt van de avond: het 'reciteren', het voordragen van gedichten. Zelf zal Hildebrand die avond ook als voordrachtskunstenaar optreden. Hij brengt een gedicht ten gehore van Victor Hugo, in Nederlandse vertaling beginnend met de regel:

Als het kindje binnenkomt, juicht heel het huisgezin;

Maar voordat het zover is zal mevrouw Dorbeen haar talenten moeten tonen. Zij heeft in haar omgeving een grote reputatie verworven, al wil ze niet laten merken dat ze dat zelf heel goed weet.

Oom Stastok begint maar eens een balletje op te gooien: 'Nu, mevrouw! maar je zult toch ons en de vrienden wel een plezier willen doen?', maar mevrouw Dorbeen reageert daar niet al te gretig op. Er zal wat extra druk op deze dame uitgeoefend moeten worden en daarom schakelt oom Stastok haar echtgenoot erbij in.

'Hoor eens,' zei STASTOK tegen DORBEEN: 'Je moet maken dat je vrouw reis reciteert, hoor.'
'Heeremetijd ja, je moet strak stellig reis reciteren, lieve mevrouw!' zei mijn tante met eenige ongerustheid en op het woord strak zoveel kracht leggende als zij in bescheidenheid doen kon.

‘Och toe, mevrouw!’ zei KOOSJE met een allerliefste uitdrukking van gelaat.

‘Hè ja!’ zei MIETJE met de kalfsogen.

‘We moeten mevrouw niet overhaasten,’ zei mijn tante.

‘Neen’, zei mevrouw DORBEEN, eenigszins bleek wordende, ‘als het dan moet, moet het ineens maar. Wat wil je hebben? Kom, het Rijntje dan nog maar reis.’ En haar schaar opnemende, om die, onder ’t opzeggen, bij iederen nieuwe regel open te doen en bij het invallen der caesuur toe te knijpen, begon zij met een door verlegenheid wat heesche stem, die gedurig scheller werd:

‘Zoo rust dan eindelijk, ’t ruwe noorden
Van hageljacht en stormgeloei,
En rolt de Rijn weer langs zijn boorden,
Ontslagen van de winterboei.’

Toen zij zover gekomen was hield mevrouw DORBEEN haar zakdoek voor den mond en had een hevigen aanval van hoesten. Zij begon op nieuw en geheel in denzelfden toon, maar andermaal bracht zij ’t niet verder dan tot ‘de winterboei’. Zoodat mejuffrouw VAN NASLAAN dadelijk begreep dat zij wel ingezien had dat er achter die hoestbui meer zat.

Mevrouw DORBEEN werd zoo rood als de linten van haar muts, staarde in de lamp, en zei nogmaals, als om weer op gang te raken,

‘Ontslagen van de winterboei.’

Nieuwe stilte.

‘Die winterboei boeit je tong, lieve!’ merkte mijnheer DORBEEN droogkomek aan.

‘Foei! daar had ik het nou net, en nou breng jij er me weer af. Wacht!

Zijn waatren drenken de oude zoomen
En ’t landvolk’

hier werd de stem zeer hoog:

‘SPElende aan zijn vloed
Brenge vader Rijn den lentegroet...’

Aldus ging mevrouw DORBEEN voort op een hartroerende wijze het hartroerende meesterstuk des grooten Borgers te bederven.

Het ‘hartroerende meesterstuk des grooten Borgers’... Toen ik die woorden las, dacht ik ineens weer aan het veronachtzaamde kleine boekje met Gedichten van E.A. Borger. Dat moest ik eens even

nakijken. En jawel hoor, daar stond 't Rijntje waarover Hildebrand het had. De titel was wel een tikkelte anders, maar het was wat ik zocht.

AAN DEN RHIJN
IN DE
LENTE VAN HET JAAR 1820

De familiere aanduiding van 't Rijntje voor Borgers 'Ode aan den Rhijn' wijst al op de grote populariteit die dat dichtwerk destijds genoot. Het was het lezersvolk van Nederland ongetwijfeld even dierbaar als de man die het gedicht schreef en als de man die aan het gedicht de laatste hand legde. Die laatste was niemand minder dan de geliefde 'volksdichter' Hendrik Tollens. Hij heeft namelijk, na de dood van Borger, het gedicht 'verbeterd' en voor de publicatie ervan zorggedragen. Die 'verbetering' zal wel hebben plaatsgevonden volgens het beproefde recept van Tollens: 'de aanlengings-methode'. Die weinig complimenteuzen benaming voor de manier waarop Tollens te werk ging, komt uit de pennekoker van Conrad Busken Huet (1826-1886), die ons ook duidelijk maakt, waarin die zogenaamde 'aanlengings-methode' van Tollens bestond: alleen het 'konventioneel-pathetische' gebruiken en uitwerken, rekening houdend met 'de gemoedsstemming van het toenmalige publiek'.

GELEGENHEIDSVERZEN

De bundel van E.A. Borger bevat voornamelijk gelegenheidsverzen en één daarvan is de 'Ode aan den Rhijn'. Slechts een fragment, getiteld 'Vasti', lijkt los te staan van een of andere gebeurtenis, evenals het 'Gevecht tussen Napoleon en Minerva', dat op 3 maart 1815 door Borger werd voorgelezen in een openbare vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in Leiden. Voor alle andere verzen is de aanleiding duidelijk: het huwelijk van een vriend, de bevalling van de Prinses van Oranje of het straatrumoer, veroorzaakt door dronken 'oranje-boven-roepers' die de dichter 'in meer ernstige bezigheden door hun geschreeuw' hinderden. Een gereede aanleiding om aan het dichten te slaan vond Borger ook herhaaldelijk in de dood.

Jan te Winkel schrijft omstreeks 1900 met veel piëteit over de dichter Borger. Hij noemt hem een 'opgewekt blijmoedigen man' die zich ten langen leste niet had 'staande kunnen houden onder de huiselijke rampen, die hem bij herhaling troffen'. Hoe weinig dichterdijk en kunstzinnig de gelegenheidsverzen van Borger ook mogen zijn, ze vormen de weerspiegeling van een karakter en een mensenleven. De bundel *Gedichten*, die na zijn dood verscheen en op zijn minst zeven drukken heeft beleefd, geeft een beeld van de voor- en tegenspoed die Borger op zijn korte levensweg heeft ondervonden.

DE DICHTER

Elias Anne Borger werd geboren in 1784 in Joure. Van een predikant in Langweer, dominee Schlicher, kreeg hij een eerste opleiding, die hem in staat stelde al op jeugdige leeftijd theologie te gaan studeren in Leiden. Daar promoveerde hij in 1807. De drieëntwintig-jarige doctor in de theologie hoefde niet uit te gaan zien naar een predikantenplaats, want na zijn promotie werd hij onmiddellijk benoemd

tot lector aan de Hogeschool in Leiden. In 1813 werd hij buitengewoon hoogleraar en in 1815 gewoon hoogleraar, een ambt dat hij bleef bekleden tot zijn vroege dood in 1820.

Tijdens zijn Leidse jaren raakte Borger bevriend met zijn oudere collega Van der Palm, die inmiddels weer op zijn leerstoel was neergestreken als hoogleraar in de Oosterse talen. Net als zijn oudere vriend maakte Borger naam als redenaar. ‘Het scheen – schreef Te Winkel – dat er van zijne woorden eene betoovering uitging, die hem door sommigen zelfs nog boven Van der Palm deed stellen.’ Maar, voegt hij eraan toe, wie zijn ‘leerredenen’ las, moest toch erkennen dat Borger zich schuldig maakte aan ‘menig valsch beeld en menig alleen schoon schijnende vernuftsspeling’.

Borger was een Fries en schreef van tijd tot tijd ook in het Fries, zoals al meteen blijkt bij het openingsvers van zijn bundel. Dat is een Fries gedicht, bestemd voor een Friese promovendus. Aan het slot van het boekje staat een Friese vertaling van de Ode aan de Rhijn.

Toen in 1812 de Gelderse Jonkheer Van Eck in het huwelijk trad met de Friese Freule Vegelin van Klaerbergen schreef Borger voor hen een bruiloftsvers. In dat vers spreekt hij zijn verbazing erover uit, dat Van Ecks ‘Geldersch hart’ een ‘Friesche schoone’ heeft uitverkoren, terwijl God Gelderland met zoveel natuurlijke rijkdom heeft bedeed. Het is zo paradijselijk mooi in Gelderland, dat Milton, had hij dat mogen zien, nooit geklaagd zou hebben over zijn *Paradise Lost*.

O Elyseesch gewest, o zalig Gelderland
 Hoe zal mijn stramme lier naar eisch uw lofontvouden?
 Natuur zit op haar troon in Geldersche landouwen;
 Hij heeft zijn huis en haard in 't Paradijs geplant.
 Wat jaagt u dan Van Eck, wat drijft u uit dit oord?
 Of kunt ge uw hebzucht niet beteuglen, onderdrukken?
 Uw bloemenhof is rijk; ga daar uw bloemen plukken!
 Wat komt ge een Friesche Roos aan haren steel ontrukken?
 Zo heeft verboden ooft aan Adam's oog bekoord.

Uit de toon van het gedicht is overigens op te maken dat Borger aan de jonkheer met plezier vergeving heeft geschonken voor zijn Friese-maagdenroof.

ELEGIEËN

Dat Borger vriendschapsbanden onderhield met Johannes Henricus van der Palm, blijkt uit een gelegenheidsvers, dat geschreven werd ‘ter gedachtenis aan Hendrik Albert van der Palm’. In 1819 was Van der Palms zoon overleden en Borger wilde de vader troost inspreken met een gedicht. Van der Palm had al eerder een zoon verloren, een jongetje nog, toen zich in Leiden de ramp van 1807 voltrok. In dat jaar was aan het Rapenburg een kruitschip in de lucht gevlogen, waardoor een groot deel van de stad in een puinhoop was veranderd. Nu was Van der Palm een zoon van achttien jaar ontvallen: Hendrik Albert. Hij ‘droeg een dubblen naam’ schrijft Borger: een naam van zijn vader en een naam van Van der Palms leermeester, en voorganger in het ambt, H.A. Schultens.

Het maken van kunstige gedichten bij trieste gebeurtenissen was in die dagen blijkbaar nog heel gewoon. Borger schreef zelfs elegieën die betrekking hadden op zijn eigen ‘huiselijke rampen’. In 1814 had hij nog een vrolijk gelegenheidsgedicht kunnen schrijven ter gelegenheid van zijn eigen huwelijksfeest. ‘Aan mijn Geliefde’ staat erboven. Maar zijn geluk was van heel korte duur. Tien maanden na het huwelijk stierf zijn vrouw Minet, bij de geboorte van haar eerste kind. Voor dat kind, een zoontje, schreef Borger in 1815 een uitvoerig treurdicht: ‘Iets voor mijn kind’. Aanvankelijk had hij het alleen zijn vrienden in handen willen geven, maar het werd toch gepubliceerd. Anoniem, ‘het was immers niet bedoeld om er dichterlijke roem mede te willen bejagen’.

De huiselijke rampen blijven Borger nu achtervolgen. Hij trouwt opnieuw, nu met Cornelia Scheltema, maar ook zij sterft na tien maanden huwelijk, kort na de dood van haar kind, een dochttertje. Over dit kindje en zijn moeder schrijft Borger zijn Rijn-gedicht.

Dat het gedicht ‘Aan den Rhijn’ zoveel mensen diep kon raken, is misschien verklaarbaar door de realistische toon in de laatste strofen en ook door het menselijke leed dat er de achtergrond van vormde. Het is in ieder geval moeilijk voorstelbaar dat de aanvang van het gedicht veel ontroering zal hebben gewekt.

*Zo rust dan eindelijk 't ruwe Noorden,
Van hageljacht en stormgeloei,
En rolt de Rhijn weer langs zijn boorden
Ontslagen van de winterboei.
Zijn waatren drenken de oude zoomen,
En 't landvolk, spelende aan zijn vloed,
Brengt vader Rhijn den lentegroet,
Als grootvorst van Europa's stroomen
Die van der Alpen top gedaald,
De stranden kust of scheurt de dijken,
De wereld splitst in koninkrijken,
En 't vorstelijk rechtsgebied bepaalt.*

De Rijn, de oude Rijn wel te verstaan, stroomt langs Katwijk, de plaats waar Borgers vrouw en kind begraven werden, - vandaar die beschrijving als inleiding. De sfeer van die beschrijving zal echter niet meteen de stemming oproepen die bij een droevig herdenkingsgedicht wordt verwacht. Daardoor kon Beets de eerste strofe van het gedicht zonder al te veel bezwaar door mevrouw Dorbeen laten verhaspelen. Borger zal een bewonderaar zijn geweest van Helmers, want beeld en geluid doen hier en daar wel erg sterk aan deze Amsterdamse dichter denken.

In de verdere loop van het gedicht vindt de dichter een toon die in zijn tijd de mensen getroffen kan hebben.

Te Katwijk, waar de zoete golven,
 O Rhijn! u wachten in haar schoot,
 Daar ligt in het schrale zand bedolven
 Mijn kostbaar offer aan den dood.
 'k Wil tranen met uw waatren mengen;
 Belast u met dien zilten vloed:
 De droeve zanger heeft geen moed,
 Die tranen op het graf te plengen
 Der gade, nooit genoeg beschreid. –
 Gij, oude Rhijn! wees gij mijn bode,
 En voer ter rustplaats mijner doode
 De tolken mijner menselijkheid.

Groet ook het kind, wiens lijkje de aarde
 Reeds had ontvangen in haar schoot,
 Eer zij, die mij dit lijkje baarde,
 Voor 't levenslicht haar oogen sloot,
 Ik heb mijn dochtertje opgegraven,
 Toen het pleit der moeder was beslist,
 En lei het in de groote kist
 En aan de borst, die 't wicht moest laven,
 Dat nimmer laafnis nodig had.
 Ik dacht, één huis behoort aan beiden:
 Wat God vereent, zal ik niet scheiden,
 En sloot in de urn den dubblen schat.

Noem hij deze aarde een hof van Eden,
 Wie altoos mocht op rozen gaan:
 Ik wensch geen stap terug te treden
 Op de afgelegde levensbaan.
 Ik reken iedren dag gewonnen,
 Met moeite en tranen doorgesloofd.
 God dank, mij draaiden boven het hoofd
 Reeds meer dan vijf en dertig zonnen!
 De tijd rolt, als deez' bergstroom, voort.
 Druk zacht mijn dooden, lijkgesteente!
 En dek ook eerlang mijn gebeente
 Bij het overschot, dat mij behoort.

De wens die Borger uitsprak in de laatste regels ging in vervulling. Een jaar later stierf hijzelf, waardoor de grote indruk die het gedicht maakte wellicht het best verklaard kan worden. De dood van de jonge, bewonderde en wellicht ook geliefde hoogleraar zal veel mensen geschokt hebben. Zijn oude vriend Van der Palm sprak een lijkrede uit en een andere vriend verzorgde de uitgave van de *Gedichten*: Borgers eigen gelegenheidsverzen en bijdragen van anderen. Die bijdragen van anderen bestaan voornamelijk uit vertalingen van de Ode aan den Rhijn, in het Frans, Duits en Engels en zelfs in het Latijn en het 'Boeren-Friesch'.

De laatste strofe van 'Aan den Rhijn in de lente van 1820' luidt zo in het Duits:

Der kann das Leben hoch erheben
 Dem es nur Freude gab und Glück,
 Doch ich ...ich wünsch' von meinem Leben
 Nicht einen Augenblick zurück.
 Ich habe jeden Tag gewonnen
 Weil jeder Tag nur Schmerzen gab;
 Schon wälzen, auf dem Weg' zum Grab',
 Sich mir wohl fünf-und-dreissig Sonnen.
 Die Zeit rollt, wie der Bergstrom, fort.
 Drück' sanft die Theueren, Leichen-Steine,
 Ihr schützt auch einstens mein Gebeine...
 Ach wär es bald – ach wär es dort!

En zo eindigt die strofe in het 'Boeren-Friesch':

God tanck, mij draeijden' oerre Holl'
 Al meer dan fjif in treittig sinnen!
 De tijd hádt az dizz' bergstraem feart.
 Druwck seaft, mijn deaden, ij graefstiente!
 In deckje's ijn 't kirt eack mijn kád biente
 Bij 't jinge oer-sjiet in mij to heart.